

BELLE EPOQUE ANNUAIRES: ONBETROUWBAAR OF TOCH NUTTIG?

door Luc FRANÇOIS

De vernieling van het Oostendse stadhuis in de meidagen van 1940 had onder meer tot gevolg dat grote delen van het Oostendse stadsarchief, waaronder de bevolkingsregisters, verloren zijn gegaan. Dit gegeven is bekend en het beïnvloedt het historisch onderzoek naar periodes vóór de aanvang van de tweede wereldoorlog. Dit mag echter niet leiden tot moedeloosheid voor wat betreft de studie van diverse aspecten van de geschiedenis van Oostende met betrekking tot die vooroorlogse periodes. Alle vormen van onderzoek zijn nog best mogelijk. Demografisch en socio-economisch onderzoek voor de Belle Epoque kan bogen op onder meer gedrukte bronnen. Eén van de bronnen die daarvoor de mogelijkheid bieden, zijn de zogenaamde ‘annuaires’. Deze worden vaak als ‘tweede beste optie’ aanzien: ze bevatten immers een schat aan gegevens over heel wat Oostendenaars. Namen, voornamen, beroepen, adressen, ... liggen zo voor het grijpen. De gemakkelijkste toegang tot die bronnen is die op het niveau van concrete personen: wat is het adres van meneer X? Waar kon men een arts vinden? Bij wie kon men terecht voor een herstelling of een verbouwing van een huis? Wie woonde in deze of gene straat?

Bij dit soort bronnen moeten we echter uiterst kritisch zijn ten opzichte van de correctheid en de volledigheid van de geboden informatie. Deze jaarboeken zijn immers geen officiële documenten en worden samengesteld met een specifiek – altijd commercieel - doel voor ogen. In algemene termen – maar uiteraard in een negentiende-eeuwse context – kunnen ze worden vergeleken met de witte en de gele telefoongidsen zoals die tot voor kort op papier en nu digitaal raadpleegbaar zijn.

Voor het ogenblik bestaat er nog geen volledig overzicht van de beschikbare jaarboeken die (onder meer) over Oostende handelen. Reeds in de inleiding van het eerste deel van de Bibliografie van de Geschiedenis van Oostende, verschenen in het jaar 2000, pleitte ik voor de samenstelling van een overzicht van alle gedrukte bronnen met betrekking tot Oostende. Tot nader order moeten we ons tevreden stellen met toevallige vondsten, gedeeltelijke collecties, ...¹

Willen we de informatie in deze jaarboeken ‘activeren’, dan kunnen we enerzijds de geboden gegevens klasseren en rubriceren en zo de samenstelling van de bevolking van Oostende gedeeltelijk reconstrueren. Anderzijds moeten we ook een kritische blik werpen op deze jaarboeken door ze onderling en met andere bronnen te gaan vergelijken.

Bij wijze van oefening analyseerde² ik de twee jaarboeken die Charles Coffin uitgaf en ga ik na welke nuttige en betrouwbare informatie we daaruit kunnen puren:

- Annuaire d'Ostende et environs et littoral flamand. Commerce, industrie et renseignements divers. 1886. Jaarboek van Oostende, omstreken en Vlaamsch kustland. Koophandel, nijverheid en allerhande inlichtingen. Ostende, Ch. Coffin, 1886, 126 p. + publiciteit.

¹ Naast de hier besproken annuaires van Coffin uit 1886 en 1888, zijn gekende jaarboeken uit de jaren voor de eerste wereldoorlog deze van Corbisier (1884), Stracké (1886, 1887, 1889, 1892 en 1897), Pilaeis (1908, 1909) en Lacour (1913). Dit is ongetwijfeld maar een kleine greep uit het ruime aanbod. Ik hou me aanbevolen voor signalementen van andere annuaires uit de negentiende en twintigste eeuw. Ik heb het hier dan nog niet over de talrijke ‘guides’ die gedeeltelijk parallelle informatie kunnen bevatten.

² De enige manier om een grondige analyse te kunnen doorvoeren, is alle gegevens die in de annuaires voorkomen en die hier besproken worden in diverse excel-bestanden invoeren om zo met de variabelen te kunnen ‘spelen’.

Annuaire du Commerce d'Ostende, de Bruges et du Littoral. Livre d'Adresses et des Renseignements divers. 1888. Jaarboek van den Handel van Oostende, Brugge en 't Kustland. Adressen en verschillende inlichtingen. Ostende, Ch. Coffin, 1888, 132 p. + publiciteit³.

Over Charles Coffin is weinig geweten. Hij vermeldt zichzelf in zijn annuaire van 1886 nu eens als 'imprimeur, dan eens als 'traducteur juré'. Hij verbleef toen in de Louisastraat 4, op het adres van het hotel Marion, waar er ook 'appartements meublés' konden worden gehuurd. In 1888 noemt hij zichzelf 'éditeur', 'rédacteur' en 'journaliste'. Als adres geeft hij op: Langestraat 19 (in de adressenlijst) of Langestraat 46 (in de beroepenlijst). Maar zijn 'guides' uit 1887 en 1892 gaf hij in Spa uit: was hij uit deze stad afkomstig of verzorgde hij zijn uitgaven op de plaats waar hij de grootste afzet verwachtte? Hij was niet in Oostende gedomicilieerd, want hij kwam niet voor in de 'Liste des Electeurs' die hij in zijn annuaires opnam (zie verder).

De jaarboeken van Coffin zijn heel klassieke annuaires, gericht – zoals de titel al aangeeft – op het verstrekken van informatie met betrekking tot de economische sector van het openbare leven. Enkel de titel en een gedeelte van de advertenties zijn tweetalig: voor het overige is alle informatie enkel in het Frans opgenomen. Deze jaarboeken bevatten alle klassieke ingrediënten: ze vangen aan met een kalender en een overzicht van de getijden in Oostende. Op politiek vlak vinden we de samenstelling van het Huis van de Koning, de Senaat, de Kamer van Volksvertegenwoordigers, de Regering en de Provincieraden. De volksvertegenwoordigers, de senatoren en de arrondissementscommissarissen met een bevoegdheidsgebied aan de kust volgen. Daarna volgt een overzicht van de voornaamste administraties met lokale of regionale aanwezigheid. Op het vlak van financiën zijn dit achtereenvolgens het kadaster, de registratie, de nationale bank, de schatkist, de directe belastingen, de douane en accijnzen en de handelsrechtbanken. In de justitiële sfeer vinden we het hof van beroep en het assisenhof van het parket van Brugge, de rechtbank van eerste aanleg en de vrederegerechten. Inzake onderwijs worden de instellingen voor openbaar onderwijs opgesomd, de scholen van Ruislede, Beernem en Mesen, de landlopersgestichten, de zeevaartschool evenals een overzicht van de diverse studiebeurzen. Met betrekking tot het leger vinden we informatie over het militair hospitaal, het derde linieregiment en de zeemacht. Inzake vervoer en haven krijgen we de administraties van bruggen en wegen, spoorwegen, lokaal openbaar vervoer, stoomschepen, posteries en telegrafie. Verder nog diverse provinciale commissies, het overzicht van de in Oostende gevestigde consuls en op lokaal vlak de stedelijke administratie, de liefdadigheidsinstellingen, de burgerwacht, de notarissen, de bibliotheek, de vertegenwoordigers van de diverse erediensten, de regelingen inzake zeebaden, het Kursaal en het verenigingsleven. Dit gedeelte wordt afgesloten met een alfabetische stratenlijst, met opgave van begin en einde. Kortom, wie wat over Oostende wil te weten komen, komt – althans voor 1886 en 1888 – met deze 'Coffins' aan zijn trekken. Deze jaarboeken sluiten af met een meer summier informatie over Brugge en enkele lokaliteiten aan de kust.

In onze optiek hier zijn echter de hiernavolgende lijsten de belangrijkste. In beide jaarboeken vinden we telkens twee types lijsten met persoonsgegevens. Een eerste lijst (hierna genoemd 'lijst 1') heeft persoonsnamen als insteek. De andere lijst (hierna genoemd 'lijst 2') neemt beroepen als eerste criterium.

In 1886 geeft Coffin in lijst 1 een lijst van 'Electeurs Généraux, Provinciaux et Communaux d'Ostende', alfabetisch op adres (van "Abattoir, Rue de l'" tot "Vienne, Rue de"). Deze lijst bevat 1398 namen. In tegenstelling met wat de titel laat vermoeden, zijn dit echter niet allemaal kiezers: 55 vermeldingen hebben betrekking op 'instellingen' (administraties, hotels, winkels,

³ Coffin gaf ook nog twee 'guides' uit: Guide des étrangers aux villes d'eaux et de bains de mer de Belgique. Spa, Ch. Coffin, 1887, 140 p. en Guide des étrangers aux villes d'eaux et de bains de mer de Belgique. Spa, Ch. Coffin, 1892, 216 p. + publiciteit, kaarten.

...); 18 vrouwen worden vermeld (en in die tijd dus geen kiezer, maar opgenomen omwille van hun beroep); 6 niet-Oostendse Belgen (een boterhandelaar uit Diksmuide die ook op de markt in Oostende aanwezig is; een handelaarster in bloemen met hoofdzetel in Brussel, ...) en 3 buitenlanders. De lijst 'kiezers' is daardoor herleid tot 1317 fysieke personen.

Lijst 2 in 1886 is een lijst 'sponsors' (Liste des Souscripteurs Fondateurs) van de annuaire-Coffin. Met andere woorden: wie daarin wordt opgenomen heeft ervoor betaald. Hier zijn de vermelde personen ondergebracht in 80 beroepscategorieën (van 'ameublements' tot 'vins et liqueurs'). Deze lijst bevat 272 vermeldingen. Ook hier zijn het niet allemaal personen. Er komen 27 'instellingen' in voor en bovendien worden 42 personen dubbel vermeld: een 'banquier' wilde immers ook als 'changeur de monnaie' vermeld worden. Er mag worden aangenomen dat de te betalen prijs in verhouding was tot het aantal vermeldingen. Deze lijst wordt aldus herleid tot 203 verschillende personen. Ook hier komen nog een aantal niet-Oostendse Belgen en enkele vrouwen voor. Logischerwijze zou mogen worden aangenomen dat alle personen uit lijst 2 ook voorkomen op lijst 1: waarom zou je een annuaire sponsoren waarin de auteur je niet opnam? En toch is dit niet altijd het geval. Dit is logisch voor wie in Oostende verbleef en er een economische activiteit had, maar elders gedomicilieerd was (bijvoorbeeld Coffin zelf, zie hoger). Maar zou dit ook kunnen gelden voor apotheker Bouchery, Kaaistraat 54; kapper De Breuck, Vlaanderenstraat 13; hoedenmaker Dechaene, Wapenplein 2; kleermaker De Pachtere, Vlaanderenstraat 21; hotelier Lemmens, Kapellestraat 15; drankenhandel Masure, Vlaanderenstraat 22; handelaar in regenschermen en wandelstokken Méderd, Christinastraat 14; melkboer Pyck, Steenweg op Stene; schoenenhandel Sweetlove, Christinastraat 67 en behanger-meubelhandelaar Vanderheyde-Somers, Wapenplein 7? Wellicht zijn dit evenveel slordigheden van Coffin.

In de lijsten 1 en 2 samen vermeldt Coffin dus 1325 mannen (waarvan er 1299 een of andere vorm van kiesrecht bezaten⁴).

In 1888 is de titel van lijst 1 'Liste des commerçants et habitants d'Ostende' (p. 59-111), alfabetisch op naam, eveneens met vermelding van hun adres. In tegenstelling met lijst 1 van 1886 gaat het hier dus niet enkel om kiezers. Deze lijst bevat 2728 verschillende namen: elke naam komt maar één keer voor en in de meeste gevallen wordt bij die persoon maar één beroep vermeld. Van deze 2728 personen zijn er minimaal 297 van het vrouwelijke geslacht. 'Minimaal' omdat we dit enkel met zekerheid kunnen zeggen wanneer er bij een familienaam en een initiaal een vermelding staat als 'épouse', 'madame', 'mademoiselle(s)', 'soeurs', 'veuve'. Waar vermeld is 'et épouse' of 'et soeur(s)' hebben we dit gegeven bij de mannelijke vermeldingen geteld. Het gaat hier dus om 2431 mannen.

In 1888 worden in lijst 2 niet minder dan 161 beroepscategorieën (van 'accordeurs de pianos' tot 'zinc') weergegeven. Sommige beroepen zijn eerder 'zeldzaam' en komen maar één keer voor, zoals 'crieur public', 'sculpteur' en 'traducteur juré'. Andere beroepen komen veel vaker voor, zoals 'boulangier' (75), 'cabaretier' (238), 'épicier' (159) en 'tailleur' (66). Er staan 1833 fysieke personen vermeld (naast 33 'instellingen': winkels, villa's, appartementen, banken, ...). Deze groep bestaat uit 1518 mannen en 315 vrouwen. Dit totaal van 1833 personen bevat vele dubbele vermeldingen. Zo komt de weduwe Cazaux-Mechelaere uit de Kerkstraat voor in de rubrieken 'éditeurs', 'articles religieux', 'imprimerie-typographie' en 'libraires-papetiers'. Louis Valcke, een telg uit de ondernemersfamilie Valcke in de Kapellestraat, laat zijn naam en adres opnemen in de rubrieken 'boulons et écrous', 'coffres-forts', 'fers, aciers, métaux', 'fers, matériaux, poudre', 'installations d'électricité' en 'quincaillerie'. In lijst 2 van 1888 worden bijgevolg 1203 verschillende mannen vermeld.

Bij een vergelijking van lijst 1 (2431 mannen) en lijst 2 (1203 mannen) van 1888, stellen we vast dat er 304 vermeldingen van lijst 2 niet voorkomen in lijst 1. Daarvan zijn er echter 60

⁴ We beperken ons hier tot de mannelijke bevolking omdat vrouwen veel sporadischer en dus minder systematisch worden vermeld.

vrouwen en 11 'instellingen' (appartements meublés, Bazar Universel, Delhaize et Cie, ...). In de annuaire van 1888 komen bijgevolg in het totaal 2664 mannen voor. Dit is ongeveer het dubbele van 1886 (toen: 1325). Coffin had blijkbaar wat ervaring opgedaan in het verzamelen van informatie en bovendien voelde hij de hete adem van Stracké in zijn nek: die had in 1886 en 1887 zijn eerste en tweede annuaire met veel meer namen uitgebracht.

De vraag is of Coffin veel heeft opgestoken van het werk van Stracké. Bij een vergelijking van de namen van 'Stracké 1887' met 'Coffin 1888' blijkt dat ruim 80 % van de namen die bij Coffin 1888 voorkomen ook door Stracké werden vermeld in 1887. Er is geen touw aan vast te knopen waarom Coffin nog een massa namen vanuit Stracké niet overnam. In die groep zijn er geen constanten te herkennen: er is geen relatie met het kiesrecht (zie verder), met de adressen en de beroepen van wie wel in Stracké 1887 en niet in Coffin 1888 voorkomt. De eventuele veronderstelling dat Coffin de veranderingen tot een minimum beperkte om niet alle zetwerk te moeten overdoen, gaat ook niet op. Hij noteert veranderingen in adres, in burgerlijke stand, in beroep, ... Maar hij blijft veel minder volledig dan Stracké.

Deze veranderingen komen naar boven bij een vergelijking tussen 'Coffin 1886' en 'Coffin 1888'. Er zijn ontiegelijk veel kleine verschillen: een ander initiaal, een verschrijving in de familienaam (ou-oe; aine-eyne; k-ck, age-aeghe; ...) en de opgave van een ander huisnummer (er zijn zelfs verschillen tussen de lijsten 1 en 2 van hetzelfde jaar!). Het merkwaardige bij de huisnummers is dat er heel veel zijn waar het verschil maar één cijfer bedraagt (32-33, ...). In 'le système belge' (even nummers aan de ene zijde en oneven nummers aan de andere zijde) is dit niet logisch. Door die vele kleine verschillen kunnen we niet weten of het om een slordigheid van Coffin gaat, dan wel om een verhuis van de vermelde persoon.

Verhuizen was immers schering en inslag. Pilaeis schrijft in zijn annuaires van 1908 en 1909: «Cette liste mentionne tous les principaux occupants de la ville ainsi que toutes les personnes exerçant une profession libérale. Il y a à Ostende, bon an, mal an, 3600 mutations de domicile à l'intérieur de la ville. Les 9/10 de ces mutations se rapportent à la classe ouvrière. Il y a des ménages de pêcheurs qui changent dix fois de demeure par an. Nous avons, dans ces conditions, trouvé inutile et fastidieux d'encombrer notre *Annuaire* de toutes ces adresses, dont 3/4 seront inexactes d'ici trois mois, estimant au surplus que notre travail ne doit pas être une simple compilations de noms»⁵. Bij de 'betere' klassen kwam verhuizen minder vaak voor, maar was het toch niet ongewoon. De vergelijking tussen Coffin 1886 en Coffin 1888 leert dat er 115 door hem in beide annuaires vermelde personen binnen de stad verhuisden (vaak naar wat de betere wijken werden genoemd: vanuit de oude binnenstad naar de straten die nieuw of relatief nieuw waren: de 'betere' stand kon zich die betere woonst permitteren). Helaas kennen we voor 1886 en 1888 niet het aantal mutaties binnen de stad, vergelijkbaar met de schatting van Pilaeis in 1908 en 1909. We kennen alleen de migratie naar Oostende van elders en omgekeerd. In 1886 waren er 1229 personen die van buiten Oostende kwamen, maar zich hier domicilieerden en waren er 927 personen die vanuit Oostende vertrokken en elders een domicilie aanvroegen. In totaal bedroeg die beweging dus 2156 personen.

Niet minder dan 50 personen die zowel in 1886 als in 1888 bij Coffin voorkomen, veranderden in die twee jaar van beroep. Ik heb het dan niet over kleine wijzigingen die eerder wijzen op een andere manier van formuleren, maar wel over een heuse 'carrièreswitch'.

Globaal gezien is de annuaire van 1888 veel secuurder opgesteld dan de eersteling van Coffin. Zo worden er veel meer dubbele namen weergegeven: dit gebeurt nu eens omdat de naam van de echtgenote een groter prestige veronderstelde (bankier Vander Heyde wordt Vander Heyde-Van Iseghem; rentenier Van Imschoot wordt Van Imschoot-Serruys) en dan eens om naamgenoten met een gelijkaardig beroep van elkaar te onderscheiden (de bakkers Valcke worden respectievelijk Valcke-Dubois, Valcke-Pottier en Valcke-Tratsaert). De precisie van

⁵ *Annuaire d'Ostende*. Ostende, Pilaeis, 1908, p. 243 ; *idem*, 1909, p. 1 van deel III.

Coffin 1888 blijkt ook in de opgave van de beroepen ('pensionné' wordt 'officier pensionné'; 'instituteur' wordt 'instituteur communal'; ...).

We kunnen de vergelijking tussen de beide annuaires van Coffin nog verder trekken door per straat na te gaan hoeveel personen door hem worden opgenomen. We stellen daarbij vast dat de toename van het aantal vermelde personen zich situeert in de nieuwe wijken van Oostende (+ 27,8 % van de toename in de lijsten): daarbij vallen vooral de IJzerwegstraat (+ 31 personen), de Zuidlaan (+ 45 personen) en de Vrijhavenstraat (+ 45 personen) op. In het centrum (+ 72,2 % van de toename in de lijsten) zijn de uitschieters: de Albertstraat (+ 31 personen), de Aartshertoginnestraat (+ 45 personen), de Schippersstraat (+ 37 personen), de Werfstraat (+ 38 personen), de Kapellestraat (+ 38 personen), de Christinastraat (+ 65 personen), de Visserskaai (+ 69 personen), de Kaaistraat (+ 30 personen), de Sint-Franciscusstraat (+ 44 personen) en de Paulusstraat (+ 57 personen). In het geval van de 'uitbreiding' is dit logisch: de aangroei van de Oostendse bevolking situeerde zich daar veel meer dan in de volgebouwde binnenstad. De toename van het aantal vermelde personen woonachtig in het centrum kan alleen worden verklaard door een meer doorgedreven prospectie van Coffin.

De poging om de werkwijze van Coffin verder te ontrafelen en de door hem gebruikte bronnen te achterhalen, kan worden doorgetrokken naar de frequentie van de familienamen, maar dit spoor loopt ook dood. De beginletters van de familienamen komen in gelijke spreiding voor in Coffin 1886 en Coffin 1888. Logischerwijze komen de letters D en V op kop: de procentuele verschillen tussen de frequentie situeren zich op één of zelfs twee cijfers na de komma. Een geografisch georiënteerde prospectie blijft dus voor de hand liggen.

Coffin vermeldt in zijn lijst 1, zowel in 1886 als 1888, of de opgenomen persoon kiezer is en, zo ja, voor welk van de niveaus. In het onafhankelijke België functioneerde een systeem van cijnskiesrecht. Tussen 1830 en 1893 gold het principe dat het kiesrecht voorbehouden was voor mannen die de Belgische nationaliteit bezaten, die een minimumleeftijd hadden en die een zeker bedrag aan belasting betaalden. De hoogte van dit bedrag bepaalde aan welke verkiezingen hij mocht deelnemen: enkel die voor de gemeenteraad, voor de gemeenteraad en de provincieraad of voor de gemeenteraad, de provincieraad en de wetgevende kamers. Het is duidelijk dat het aantal kiezers daardoor erg beperkt bleef. In de loop van die tijd werd geregeld aan de criteria gesleuteld: niet uit democratische overwegingen, maar wel om de druk te neutraliseren vanuit de grote groep die geen kiesrecht bezat. Nu eens werd de leeftijd aangepast, dan eens werd gemorrelt aan het betaalde bedrag aan belastingen als grens om tot het kiesrecht te worden toegelaten.

In 1860 bijvoorbeeld telde Oostende 16.909 inwoners. Er waren 491 kiezers voor de wetgevende kamers; 507 kiezers die enkel voor de provincie- en gemeenteraad mochten stemmen en 541 kiezers die enkel aan de gemeenteraadsverkiezingen mochten deelnemen. Anders gezegd: het kiezerskorps voor de gemeenteraad telde 1539 personen (9,1 % van de bevolking); 1048 personen die voor de provincieraad mochten stemmen (6,2 % van de bevolking) en 541 personen die voor de wetgevende kamers mochten stemmen (3,2 % van de bevolking)⁶. In 1831 was dit laatste cijfer goed voor 2 % van de bevolking. In 1850 waren er in België 79.998 kiezers en in 1890 waren er 116.090 kiezers. Er was dus tussen 1830 en 1893 een kleine, maar gestage groei van het kiezerskorps.

In 1893 werd – onder druk van de groeiende arbeidersbeweging – het algemeen meervoudig stemrecht ingevoerd. Elke mannelijke Belg van een zekere leeftijd had één stem: dit kon worden vermeerderd bij het bezit van een diploma (of bij de uitoefening van een functie die een bepaald diploma veronderstelde) of een zeker bezit. Voor de gemeenteraad kwam daar

⁶ Bochart, Eug. *Oostende à la main. Dictionnaire historique des rues, places, monuments, promenades, etc.* Bruxelles, chez l'auteur, s.d., p. 13.

voor de huisvaders nog een vierde stem bij. Na deze wetwijziging waren er plots 1.370.687 kiezers. Door het meervoudig karakter van dit stemrecht werd het democratiserende effect van de wetwijziging voor een flink deel weer te niet gedaan.

In 1886 en 1888 gold dus nog het principe van het 'klassieke' cijnskiesrecht, aangevuld met een aantal capacitaire kiezers (die niet aan de fiscale voorwaarde voldeden, maar die omwille van hun beroep geacht werden belang te hebben bij een goed functionerende samenleving). In die jaren hield dit concreet in dat elke man die de Belgische nationaliteit bezat en die 25 jaar of ouder was aan de verkiezingen mocht deelnemen op voorwaarde dat hij een zeker bedrag aan belastingen betaalde.

Het officiële cijfer van de kiesgerechtigden – zoals vermeld in het jaarverslag van het stadsbestuur van Oostende voor de jaren 1886, 1887 en 1888⁷ - was als volgt:

Jaar	Wetgevend (g)	Provinciaal (p)	Gemeentelijk (c)
1886	829	1589	1648
1887	870	1628	1678
1888	898	1750	1808

Anders geformuleerd, het totaal aantal kiezers per niveau bedraagt (met vermelding van het % ten opzichte van de Oostendse bevolking):

Jaar	Totaal kiezers g	Totaal kiezers p	Totaal kiezers c
1886	829 (3,7 %)	2418 (10,7 %)	4066 (18 %)
1887	870 (3,7 %)	2498 (10,6 %)	4176 (17,8 %)
1888	898 (3,7 %)	2648 (11 %)	4456 (18,5 %)

In vergelijking met de Belgische cijfers van 1860 is er dus procentueel weinig verandering in het aantal kiezers dat op alle niveaus mag stemmen (van 3,2 naar 3,7 %) en zijn het provinciale (van 6,2 naar 11 %) en het lokale niveau (van 9,1 naar 18,5 %) min of meer verdubbeld.

Coffin geeft zowel voor 1886 als voor 1888 in zijn lijst 1 bij elke persoon een aanduiding voor welk niveau de betrokkene kiezer is. In 1886 noteert hij op p. 76: 'Nous n'avons pu contrôler à chacune des demeures des 3816 électeurs inscrits à Ostende, si toutes les adresses avec leurs numéros étaient exactes. [...] Notre but était celui de dôtter Ostende d'un Indicateur de voies publiques nouvelles et anciennes avec les adresses de ses habitants notables: fonctionnaires, industriels, commerçants, employés de diverses administrations, etc., etc.'. We weten dus dat er in Oostende de facto 4066 kiezers waren, terwijl Coffin ervan uit gaat dat er maar 3816 zijn. Bovendien vermeldt hij er zelf maar 1299. Hij noemt zijn lijst 1 'Électeurs Généraux, Provinciaux et Communaux d'Ostende', wat hij hier verder omschrijft als 'habitants notables'. De onvolledigheid van Coffin situeert zich vooral in de 'lagere' regionen:

1886	Officieel	Coffin	Percentage
Kiezers g	829	687	82,9
Kiezers p	2418	1250	51,7
Kiezers c	4066	1299	32,0

Coffin negeert grote delen van de Oostendse bevolking. Nog op p. 76 van 1886 schrijft hij dat het aantal personen dat geen kiezer is en dat niet opgenomen is in zijn annuaire als 'bien minime', ondanks al zijn moeite en al zijn publiciteit om zoveel mogelijk personen te betrekken.

⁷ Rapport sur l'administration et la situation des affaires de la ville d'Ostende. Ostende, Daveluy, 1886, 1887, 1888.

Desondanks vermeldt hij bijna 20 % van de hoogste groep kiezers niet en evenmin de helft van wie op provinciaal en lokaal niveau mocht stemmen en meer dan twee derden van wie enkel voor de gemeenteraad mocht stemmen. Dan hebben we het nog niet over allen die helemaal geen kiesrecht hadden.

In 1888 noemt hij zijn lijst 1 'Liste des commerçants et habitants d'Ostende', wat een ruimere omschrijving is dan zijn 'Liste des électeurs' uit 1886. Toch bekomen we de volgende cijfers met erg vergelijkbare percentages:

1888	Officieel	Coffin	Percentage
Kiezers g	898	742	82,6
Kiezers p	2648	1382	52,2
Kiezers c	4456	1435	32,2

Het is merkwaardig dat Coffin niet alle personen met kiesrecht vermeld en zelfs niet volledig is voor de groep die ook voor de wetgevende kamers mag stemmen, de groep die sociaal en economisch toch bovenaan de piramide staat en waarop hij zich toch in de eerste plaats focust. We kunnen nog wat verder gaan in de vergelijking. Het jaarverslag vermeldt telkens de beroepen van de hoogste groep kiezers. Wanneer we dezelfde telling overdoen voor de g-kiezers, vermeld bij Coffin, stellen we bij de meeste groepen relatief kleine verschillen vast, maar dat kan veroorzaakt zijn doordat de vermelde persoon een beroep opgeeft dat in de officiële telling in een andere, verwante categorie thuishoort. Opvallend is wel dat Coffin heel wat 'cabaretiers et débitants de boissons' (83 tegenover 107) evenals heel wat 'propriétaires, rentiers, pensionnés civils et militaires' (70 tegenover 92) en nog meer personen met een 'profession non dénommé' (11 tegenover 144) niet opneemt. We weten dus al dat rijkdom niet het enige criterium is dat Coffin hanteerde bij de samenstelling van zijn lijsten; maar nu ook dat hij moeilijker overweg kan of wil met 'vage' beroeps categorieën.

Ik sprak eerder van de hete adem van Stracké⁸, maar deed deze het beter in 1887? Hij komt tot wat 'betere' cijfers, maar vooral bij de c-kiezers blijven ook zijn vermeldingen ondermaats. Stracké vermeldt ook 3244 personen die volgens hem geen kiezer zijn: wellicht zitten zijn ontbrekende kiezers daar wel bij.

1887	Officieel	Stracké	Percentage
Kiezers g	870	804	92,4
Kiezers p	2498	1473	59,0
Kiezers c	4176	1519	36,4

In wat voorafgaat is vooral de nadruk gelegd op de vergelijking van de informatie die bij Coffin te vinden is en op een eerste toetsing met enkele andere bronnen. In wat volgt wordt nog even stil gestaan bij de informatie die hoe dan ook uit Coffin kan worden gehaald. Doordat Coffin 1888 uitgebreider is dan Coffin 1886 wordt voor die analyse van de uitgave van 1888 vertrokken. Uiteraard moet al wat volgt gelezen worden met de bedenking in het achterhoofd dat Coffin maar een selectie van de bevolking heeft gerepertorieerd.

De verdeling van de opgegeven beroepen over de hieronder vermelde 12 categorieën is gebaseerd op wat voor onderzoek over de 19^e eeuw gangbaar is en die ook in ander onderzoek wordt gehanteerd. Het gedeelte van de bevolking dat hier kan worden weergegeven, is in de huidige stand van zaken te beperkt om cijfermatig vergeleken te kunnen worden met algemene gegevens voor België. Toch kan – heel voorzichtig – worden gesteld dat de omvang van de rubriek 'administratie' (20 %) verklaard worden door de specifieke taken

⁸ 'Stracké 1887' wordt hier enkel even vermeld om de vergelijking met Coffin te kunnen maken. Doordat Stracké meer informatie geeft en hij tussen 1886 en 1897 niet minder dan 5 annuaires op de markt bracht, verdient hij een grondiger analyse.

die Oostende uit te voeren had in deze periode van grote expansie (zeewezen, spoorwegen, urbanisatie, financiën, ...). Dat 'handel' (31 %) zo hoog scoort, heeft voor een flink deel te maken met het groot aantal kleinhandelaars (cabaretiers, épiciers, ...) dat de stad rijk was (zie ook verder!). 'Visserij' is heel zeker ondervertegenwoordigd in deze groep, wat kan worden verklaard door de oriëntatie van Coffin op de 'betere standen'.

Beroepscategorie	Nominaal aantal	Procentueel aantal
Administratie	618	20,7
Ameublement	106	3,6
Diversen	18	0,6
Handel	942	31,5
hout en bouw	181	6,1
Kledij	265	8,9
Metaal	99	3,3
Particulieren	249	8,3
Transport	40	1,3
Visserij	86	2,9
Voeding	192	6,4
vrije beroepen	190	6,4
Totaal	2986	100

Een heel vaak voorkomend fenomeen in grote delen van de 19^e en 20^e eeuw, is de uitoefening van meerdere beroepen. Vaak was dit noodzaak om op die manier de eindjes aan elkaar te kunnen knopen ofwel om door een extra-inspanning zich op de sociale ladder omhoog te werken. Dit fenomeen komt voor Oostende in de jaren 1886 en 1888 enkel aan de oppervlakte wanneer we de lectuur van deze annuaires niet beperken tot één lijst.

De vaakst voorkomende combinaties van beroepscategorieën zijn de volgende:

Combinatie van categorieën	Aantal
Handel – handel	83
Handel – hout en bouw	43
Handel – vrij beroep	43
Handel – visserij	26
Handel – kledij	15
Vrij beroep – vrij beroep	14
Handel - administratie	13
Handel - ameublement	13
Handel -metaal	10

In totaal zijn er 293 personen die in de beide Coffins voorkomen en bij wie meer dan één beroep wordt vermeld. Ook hier tellen we alleen de echt andere beroepen en niet de min of meer gelijkaardige omschrijvingen die op één beroep kunnen wijzen.

Van deze 293 zijn er 202 die kiesgerechtigd zijn:

g-kiezer	148	73,3 %
p-kiezer	49	24,3 %
c-kiezer	5	2,4 %

Deze procentuele waarden tonen aan dat de uitoefening van meerdere beroepen bij alle lagen van de maatschappelijke ladder voorkwam. Het grote aantal keer dat de categorie 'handel' voorkomt bij de beoefenaars van meerdere beroepen, toont ook aan dat heel wat

handelszaken (épicerieën, cafés, bakkerijen, ...) te klein waren om in de behoeften van een gezin te voorzien. De voorkomende combinaties zijn soms niet en soms wel verrassend. Een onderwijzer die na zijn uren ook nog als verzekeringsagent optreedt, is niet ongewoon. Maar een arts die ook sterke drank en wijn verkoopt ligt iets minder voor de hand. Aan de hand van de omschrijvingen kan in een aantal gevallen ook worden afgeleid dat de beide taken door beide echtgenoten werden vervuld (épicier en blanchisseuse).

Besluit: wie neemt mee de handschoen op?

In de voorgaande bladzijden heb ik aangetoond dat de annuaires van Coffin een zekere waarde hebben. 'Een zekere' omdat er enerzijds heel wat gebreken en vergissingen in voorkomen en de inhoud dus met de grootst mogelijke voorzichtigheid moet worden benaderd. Anderzijds omdat het – spijs die beperkingen – mogelijk is gebleken om een gedeeltelijke en voorzichtige reconstructie te maken van de economische 'toplaag' van de Oostendse bevolking.

Op methodologisch vlak kan worden gesteld dat de biografische informatie uit deze annuaires niet zomaar voor waar mag worden aangenomen, maar dat de vergelijking van beide Coffins alvast een betere kijk toelaat. Dit laat meteen toe te stellen dat een grootschaliger aanpak tot meer en betrouwbaarder resultaten kan leiden. Met de algemene gegevens uit de diverse 'Mouvement de la population et de l'état civil' en uit de tienjaarlijkse volkstellingen als algemeen kader kan een groter aantal annuaires op parallelle wijze worden geanalyseerd (Naast Coffin 1886 en 1888, ook Stracké 1886, 1887, 1889, 1892 en 1897, Pilaeis 1908 en 1909, Lacour 1913 en wellicht nog andere). Die informatie kan worden aangevuld met en getoetst aan de gegevens uit de vele 'guides' die in die periode over Oostende verschenen, uit de kiezerslijsten van 1902 en 1911 (wellicht zijn er nog te vinden voor de Belle Epoque?), uit de handgeschreven informatie over Oostendse kiezers in het Algemeen Rijksarchief, uit de militieregisters, uit de vreemdelingenregisters, uit de registers van de begraafplaatsen, uit de pers (publiciteit voor beroepen, diverse aankondigingen, ...), uit de 'Listes des Etrangers' (met het oog op de vaststelling van wie verhuurder is), uit de gegevens over militairen in Oostende (3de linieregiment), uit de SEO-ledenlijsten, ... Dan kan niet alleen een veel betrouwbaarder sociografische doorsnede van de Oostendse bevolking worden bekomen voor de Belle Epoque, maar kan ook de lacune, ontstaan door de vernietiging van de bevolkingsregisters, voor een gedeelte worden ingevuld. Wie neemt mee de handschoen op?

LIDGELD 2019

Het lidgeld voor het lidmaatschap bij de Koninklijke Heem- en Geschiedkundige Kring De Plate is voor 2019 vastgesteld als volgt:

Aangesloten lid €25

Mogen wij vragen gebruik te maken van het hierbijgevoegd stortingsbulletin.

Enkel zij die nog niet betaald hebben vinden hierbij een stortingsbulletin (laatste storting ontvangen op 30 november))

Fernand MUS
Peningmeester